

10-47732748 ✓
**ULOGA PORODICE U FORMIRANJU
VREDNOSTI KOD MLADIĆA**

Goran Opačić
Katažina Pjurkovska-Petrović
Slavica Ševkušić
Snežana Joksimović

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Cilj ovog istraživanja bio je da se, koristeći multivarijantni pristup, (kvazikanonička korelacija) utvrdi odnos između vaspitnih postupaka roditelja (retrospektivno izveštavanje) i vrednosnih orijentacija mladića. Glavni istraživački problemi bili su: 1) ispitati odnose između vaspitnih postupaka roditelja i vrednosnih orijentacija mladića; 2) utvrditi koliko mehanizma stoji u osnovi potencijalnih veza i koji su to mehanizmi. Uzorak se sastojao od 67 mladića između 16 i 17 godina starosti iz dve beogradske gimnazije. Za ispitivanje vaspitnih postupaka roditelja korišćena je PCR skala (The Parent-Child Relations Questionnaire: Roe & Siegelman, 1963). Lista od 13 vrednosti načinjena je nakon preliminarnog istraživanja. Za ispitivanje odnosa među varijablama korišćen je metod kvazikanoničke korelacije. Istraživački rezultati ukazuju na značajne veze između varijabli vaspitnih postupaka roditelja i vrednosnih orijentacija mladića. Način na koji roditelji pokušavaju da utiču na dečje ponašanje najverovatnije proističe iz vrednosnih orijentacija roditelja. Može se pretpostaviti da roditeljski postupci predstavljaju sponu između roditeljskog i dečjeg sistema vrednosti. Takođe, možemo pretpostaviti da se iza ovakvog odnosa varijabli krije mehanizam učenja po modelu.

Ključne reči: porodica, mladići, vaspitni postupci, vrednosti.

Među agensima socijalizacije najviše značaja pridaje se porodici. Moćna socijalizatorska uloga porodice potiče od njene važnosti u životu pojedinca i uloge u zadovoljavanju osnovnih potreba, formiranju navika i usvajanju određenih stavova i vrednosti. Porodica eksplicitno ili implicitno posreduje između pojedinca i vrednosti karakterističnih za određeno društvo. Rezultati brojnih istraživanja sugeriraju da način na koji roditelji odgajaju svoju decu, odnosno način na koji se ponašaju, posebno u ranom detinjstvu, ima veliki i trajan uticaj na formiranje buduće ličnosti dece (Koestner, Weinberger, Franz, 1990).

Interesovanje za razvoj vrednosti u poslednjoj deceniji je veoma slabo. Nešto više pažnje ovim problemima posvećeno je u bivšim socijalističkim zemljama (Brzozowski, 1988; Wolinska, 1988; Vasović, 1988; Joksimović i Vasović, 1990; Havelka, 1994). Rezultati pokazuju da u formiranju vrednosti, kao jednom od efekata socijalizacije, posebnog udela imaju roditelji i njihovi vaspitni postupci. Individualne razlike u vrednostima među pripadnicima istog društva se u najvećoj meri mogu pripisati osobenostima porodice u kojoj pojedinci odrastaju. Uticaj porodice može se ispoljavati direktno, kroz nastojanja roditelja da kod svojih potomaka razviju određene vrednosti, ili indirektno, kao spontani rezultat pojedinih vaspitnih postupaka i opšte porodične klime. Nadalje, roditelji kao osobe s određenim sistemom vrednosti, služeći kao modeli za identifikaciju, svoja uverenja prenose na decu.

Bžozovski (Brzozowski, 1988) je utvrdio da topao i srdačan odnos olakšava interakcije i podmiruje potrebe deteta čime se olakšava proces identifikacije (preuzimanje roditeljskih uzora). Poistovećivanje potpomaže usvajanje normi i ideala svojih roditelja (Pjurkovska-Petrović, 1993). S druge strane, preterano mešanje i kontrola, nasuprot autonomiji, ograničavaju dečju potrebu za nezavisnošću, otežavaju komunikaciju u porodici i dovode do sukoba. Sve ovo može da dovede do usvajanja takvog sistema vrednosti koji je gotovo u potpunosti suprotan roditeljskom. Potvrdu za ove pretpostavke autor nalazi u strukturi dečjih vrednosnih preferencija (Brzozowski, 1988). Vrednosti kao što su ljubav i prijateljstvo uglavnom negativno koreliraju s emocionalnom bliskošću u porodici, a pozitivno s dimenzijom kontrola-autonomija. Uskraćivanje ljubavi u porodici, prema ovom autoru, tako povećava važnost ljubavi u hijerarhiji vrednosti da sve ostale vrednosti gube na značaju. Postignuće kao vrednost negativno je povezano s kontrolom, jer čvrsta i permanentna kontrola ograničava samostalnost, inicijativu, interesovanja, sputava autonomni način razmišljanja, čime ograničava stvaralačku slobodu neophodnu za postizanje određenih ciljeva. Manje jasna slika dobijena je kada je reč o vezama vrednosti postignuća i emocionalne bliskosti. Hedonističke vrednosti, kao što su zadovoljstvo, sreća, život pun izazova pozitivno su povezane sa dimenzijom kontrola-autonomija. Veze između roditeljskog ponašanja i materijalističkih vrednosti (bogat život) su kontradiktorne. Utvrdene su pozitivne veze između kontrole i vrednovanja materijalnog bogatstva, kao i negativna veza između vrednovanja materijalnog bogatstva i emotivne udaljenosti.

Vrednosti, kao što su sloboda i ravnopravnost, prema ovim nalazima, koreliraju sa emotivnom bliskošću – ravnopravnost pozitivno, a sloboda negativno. Uz to, sloboda korelira pozitivno i sa kontrolom. Emotivna bliskost oca sa kćerkom pozitivno je povezana sa vrednovanjem ravnopravnosti, dok je bliskost sa majkom u negativnoj vezi sa vrednovanjem slobode.

Veliki broj psiholoških istraživanja ukazuje, na primer, da vaspitni postupci roditelja mogu uticati na razvoj empatije kod dece (Hoffman & Saltztein, 1967; Eisenberg-Berg & Mussen, 1978). Za razvoj prosocijalne orijentacije u celini je, prema Barnetu (Barnett, 1987), najpovoljnija ona porodična sredina u kojoj se: zadovoljavaju dečje emocionalne potrebe; dete ohrabruje da doživljava i ispoljava širok raspon emocija; pružaju prilike da dete posmatra druge i stupa u interakcije sa drugima koji ohrabruju emocionalnu osetljivost i responsivnost.

Blok, Han i Smit (Block, Haan & Smith, 1969, prema Vasović, 1988) su utvrdili da je permisivnost bila preovlađujući način socijalizovanja kod studenata koji su se angažovali u akcijama studentskih političkih protesta 1968. godine. Vasović (1988) pretpostavlja da permisivnost roditelja može da pospeši razvoj unutrašnjeg lokusa kontrole, koji predstavlja uverenje da se sopstvenom aktivnošću može uspostaviti kontrola nad okolinom i nad ishodima te aktivnosti.

Pantić, Kuzmanović, Mihajlović i Vasović (1986) uočili su da stimulativna orijentacija (podsticanje na takmičenje, podsticanje na uspeh, potreba da roditelj bude upoznat sa aktivnostima deteta van kuće) povoljno deluje na dečji razvoj: pospešuje ambicioznost, motiv postignuća, konstruktivnu kompetitivnost i aktivan odnos prema životu uopšte. Nasuprot tome, represivna orijentacija (emocionalna distanca, negiranje potrebe za privatnošću i spontanošću, fizičko kažnjavanje i osujećivanje deteta) destimuliše opštu aktivističku orijentaciju ispitanika. Više od polovine ispitanika koji su ispoljili jaku aktivističku orijentaciju opisali su svoje roditelje kao izrazito permisivne. Međutim, ako roditelji nisu permisivni ne znači da će deca biti pasivna (Vasović, 1988). Razvoju altruističke vrednosne orijentacije mladih doprinose topli i srdačni odnosi roditelja prema deci (Joksimović i Vasović, 1990), kao i nerepresivna, topla i demokratska porodična atmosfera (Joksimović, 1990).

Voljinska (Wolinska, 1988) je utvrdila da sinovi koje očevi emotivno odbacuju, kontrolišu uz mere prisile, žele da budu konvencionalni, osećaju potrebu za redom, sistematičnošću i planiranjem budućnosti. Visoka kontrola od strane očeva kod kćerki rezultira prilagođavanjem spoljašnjim normama i društvenim ocenama sa ciljem pridobijanja prihvatanja od strane okoline. Emotivna bliskost (prihvatanje, pažnja i pozitivna emotivna angažovanost) doprinosi da devojčice cene red i sistematičnost, čak i po cenu konvencionalizma. Prihvatanje i autonomija od strane majke kod sinova rezultiraju odbacivanjem konvencionalizma, autonomijom i težnjom za sopstvenim i tuđim individualizmom. Nedosledna kontrola, takođe, rezultira nekonformizmom.

Navedena empirijska istraživanja ne daju nam jasnu sliku o tome koji psihološki mehanizmi stoje u osnovi usvajanja određenog sistema vrednosti. Jedan od mogućih razloga za to nalazi se u činjenici da se u ovim radovima porodični odnosi, kao i vrednosni sistem, tretiraju kao neorganizovani skupovi

pojedinačnih varijabli. Jasno je da ovakav pristup ne odgovara stvarnosti jer su oba ova skupa varijabli organizovani sistemi u kojima su pojedinačni elementi isprepleteni i višestruko povezani. Posmatrajući veze između pojedinačnih aspekata roditeljskog ponašanja i relativne važnosti pojedinih vrednosti ne može se dobiti jasan uvid u celinu odnosa između vaspitnih postupaka roditelja i vrednosti mladih. Efekti nekog roditeljskog postupka ne mogu se posmatrati izvan konteksta globalnih odnosa. Takođe, položaj neke vrednosti u hijerarhiji vrednosti nema pravo značenje bez konteksta, odnosno, bez uvida u celokupnu hijerarhiju vrednosti neke osobe. Zato je veze između porodičnih odnosa i sistema vrednosti mladih neophodno proveravati pod nekim multivarijantnim modelom analize podataka.

Cilj ovog istraživanja je da se uz pomoć multivarijantnog pristupa utvrdi odnos između vaspitnih postupaka roditelja i vrednosnih orijentacija mladića. Osnovni *zadaci* istraživanja bili su: 1) Utvrditi da li postoje značajne veze između vaspitnih postupaka roditelja i vrednosnih orijentacija kod mladića; 2) Utvrditi koliko mehanizama stoji u osnovi potencijalnih veza i koji su to mehanizmi.

Metod i instrumenti

Vaspitni postupci roditelja (VPR)¹:

Za merenje vaspitnih postupaka roditelja korišćena je PCR skala (Roe & Siegelman, 1963). Skala sadrži uzorak konkretnih ponašanja za koja se od ispitanika traži da procene njihovu učestalost u vaspitnoj praksi vlastitih roditelja (posebno oca, posebno majke). Na rezultatima ispitanika na PCR skali izvršena je analiza glavnih komponenata i to posebno za odnos s ocem, posebno za odnos s majkom. Ekstrahovano je 11 faktora prvog reda na kojima je izvršena obližnja rotacija. Ovi faktori prvog reda ponovo su analizirani na identičan način. Pri tome su ekstrahovana četiri faktora drugog reda koja se odnose na vaspitne postupke majke, te tri faktora koja se odnose na vaspitne postupke oca. Ova razlika u faktorskoj strukturi dovodi nas u nedoumicu. Sve u svemu, može se reći da rezultati dobijeni na našem uzorku ne ponavljaju strukturu koju su dobili autori skale.

Kada je reč o vaspitnim postupcima majke, prvi faktor drugog reda najbolje definišu tvrdnje *'Bila je previše zauzeta da bi odgovarala na moja pitanja'* ili u suprotnom smeru *'Govorila je sa mnom toplo i srdačno'*. Na osnovu sadržaja ovih kao i ostalih tvrdnji koje definišu ovaj faktor čini se da možemo govoriti o dimenziji *zanemarivanje-pažnja*. Drugi faktor najbolje

¹ Vaspitni postupci roditelja uslovno će biti tretirani kao nezavisne varijable, a parametri koji se na njih odnose biće označeni sa indeksom x.

definišu tvrdnje *'Dopuštala je da odlazim na spavanje kad ja hoću'* ili u suprotnom smeru *'Tražila je potpunu poslušnost'*. Ovaj faktor možemo definisati kao *popustljivost nasuprot čvrstoj kontroli*. Treći faktor najbolje definišu tvrdnje *'Za nagradu kupovala mi je igračke i druge stvari.'* ili *'Za nagradu poklanjala mi je ploče, slatkiše i druge stvari.'* S obzirom na način kodiranja odgovora, gde veći rezultat znači manju učestalost ponašanja, može se govoriti o dimenziji *uskraćivanje nagrada – konkretno nagrađivanje*. Četvrti faktor je nešto teži za interpretaciju jer ga čine tvrdnje koje su sadržajno heterogene i uz to relativno slabo povezane s faktorom (samo dve tvrdnje *'Kada sam bio nemiran nije mi dozvoljavala da se igram s drugom decom'* i *'Kada sam se loše ponašao oduzimala mi je stvari, igračke i tome slično'* imaju saturaciju veću od .40). Ako imamo u vidu ove dve tvrdnje, možemo uočiti da je ovaj faktor po svom značenju sličan prethodnom s tim što umesto konkretnog nagrađivanja imamo *konkretno kažnjavanje*. Valja imati u vidu da veći rezultat znači manju izraženost konkretnog ponašanja. Budući da je ovaj faktor statistički slabo definisan i da se ne pojavljuje kod varijabli koje se odnose na oca, skloni smo da ga tumačimo kao statistički artefakt.

Kada je reč o vaspitnim postupcima oca, možemo reći da je faktorska struktura daleko jasnija i jednostavnija u statističkom smislu. Jasno se izdvajaju faktori koji su po svom sadržaju veoma slični ili gotovo identični sa prva tri faktora koji se odnose na vaspitne postupke majke. Ako ponašanje roditelja posmatramo kao potkrepljivač, odnosno inhibitor dečjeg ponašanja, jasno je da se u konkretnom uzorku ponašanja izdvajaju tri vrste potkrepljivača, odnosno inhibitora: pažnja i ljubav, fizička snaga i socijalna moć i konkretna materijalna nagrada, odnosno kazna.

Za operacionalizaciju varijabli VPR poslužili su nam faktorski skorovi faktora drugog reda dobijeni regresionim postupkom. Sledi tabela koja prikazuje pomenute faktore i tvrdnje koje ih najbolje definišu.

MAJKA

- zanemarivanje - pažnja uz ljubav
- popustljivost-kontrola
- /konkretna nagrada
- /konkretna kazna

OTAC

- zanemarivanje - pažnja uz ljubav
- popustljivost-kontrola
- /konkretna nagrada

NAJREPREZENTATIVNIJA TVRDNJA

Bila je previše zauzeta da bi odgovarala na moja pitanja.

Tražila je potpunu poslušnost.

Za nagradu kupovala mi je igračke i druge stvari.

Kada sam bio nemiran nije mi dozvoljavala da se igram s drugom decom.

Poštovao je moj način mišljenja i podsticao da ga iznosim.

Kada sam se loše ponašao, strogo me je kažnjavao, da bi me sprečio da to uradim ponovo.

Za nagradu kupovao mi je igračke i druge stvari.

Vrednosne orijentacije (VO)²

Uzorak vrednosnih orijentacija bio je definisan preko 13 vrednosti izabranih na osnovu nalaza preliminarne istraživanja. U istraživanju se pošlo od 13 ciljeva među kojima su ispitanici birali po tri cilja koja su za njih lično najvažnija i po tri najmanje važna i rangovali ih. Među poželjnim ciljevima su označili najvažniji cilj, kao i one koji zauzimaju drugo i treće mesto po važnosti. Najmanje poželjne ciljeve su, takođe, međusobno rangovali, označivši najmanje važan cilj, kao i one koji se nalaze na drugom i trećem mestu po važnosti. Prilikom određivanja ciljeva u odnosu na koje su se ispitanici opredeljivali imali smo u vidu psihološke potrebe koje se mogu zadovoljiti njihovim ostvarenjem. Vrednosti koje su bile predmet našeg istraživanja mogu se svrstati u tri grupe. U jednoj grupi su vrednosti koje govore o usmerenosti ka užem socijalnom krugu, težnji ka ličnoj dobiti i individualnoj afirmaciji (privatističko-individualistička orijentacija). U drugu grupu se mogu svrstati vrednosti koje izražavaju težnju da se doprinese dobrobiti drugih pojedinaca i društva (altruističko-prometejska orijentacija). Trećoj grupi pripadaju vrednosti koje govore o želji za afirmacijom u javnoj sferi života kao što je medijska popularnost i politički uticaj. Privatističko-individualistička orijentacija sadržana je u želji da se ostvari srećan porodični život, da se bude omiljen u svom društvu, da se imaju dobri prijatelji, da se bude dobar stručnjak, u želji za sticanjem znanja kao i u želji za zabavom i uživanjem. Altruističko-prometejska orijentacija izražena je u želji da se doprinese društvenom napretku, u zalaganju za pravednost i ravnopravnost ljudi, u spremnosti da se bude dobar i velikodušan prema ljudima.

Listu su činile sledeće vrednosti:

1. Doprinositi društvenom napretku
2. Zabavljati se i uživati do mile volje
3. Biti bogat
4. Pomagati ljudima i žrtvovati se za njih
5. Imati dobre prijatelje
6. Biti dobar stručnjak
7. Imati srećan brak i skladnu porodicu
8. Imati politički uticaj i moć
9. Biti popularna medijska ličnost (TV, muzika, sport)
10. Biti dobar i velikodušan prema drugim ljudima
11. Biti omiljen u svom društvu
12. Zalagati se za pravednost i ravnopravnost ljudi
13. Sticati znanja i obrazovati se

² Vrednosne orijentacije uslovno će biti tretirane kao zavisne varijable, a parametri koji se na njih odnose biće označeni indeksom y.

Od ispitanika se tražilo da odrede tri najpoželjnije i tri najmanje poželjne vrednosti i da ih ranguju. Rezultati su normalizovani preko inverznog integrala normalne distribucije.

Uzorak

Istraživanje je, kao deo šireg istraživanja, obavljeno na uzorku od 67 učenika drugih razreda dve beogradske gimnazije. Prosečna starost učenika je 16,6 godina. Većina učenika potiče iz potpunih porodica. U uzorku dominiraju roditelji sa završenom višom školom ili fakultetom (72,6% očeva i 58,0% majki), dok je sa srednjom školom bilo 21,0% očeva i 37,0% majki. Ostatak čine roditelji sa završenom osnovnom školom. Istraživanje je obavljeno pri kraju školske 1993/94. godine.

Rezultati i diskusija

S obzirom na to da je u prethodnim istraživanjima utvrđeno da su veze između VPR i VO uslovljene kako polom roditelja, tako i polom deteta, podatke dobijene u ovom istraživanju analizirali smo odvojeno za muške i za ženske ispitanike. Podaci su analizirani pod modelom kvazikanoničke korelacije analize (Momirović i saradnici, 1983). Ova analiza nam omogućava utvrđivanje globalnih veza između ispitivanih skupova varijabli, kao i strukturu tih veza.

Kao što se vidi u tabeli (Tabela 1) veze između VPR i VO u najvećoj meri mogu se objasniti preko tri značajna kvazikanonička para³. Raspon kvazikanoničkih korelacija ($R .517 - .591$) ukazuje da između ova dva skupa postoje umerene veze. Dakle, ima razloga da tvrdimo da su VPR povezani sa VO mladića. Ekstrahovane kvazikanoničke komponente relativno dobro reprezentuju ispitivane skupove varijabli (P_x i P_y), ali je direktno prekrivanje (P_{yx} i P_{xy}) relativno malo⁴.

³ Parovi čiji je kvazikanonički indeks iznad prosečne vrednosti spektra matrice kroskovarijansi.

⁴ Indeksi redundance ukazuju da smer uticaja ide iz prostora vrednosti u prostor porodičnih odnosa. To verovatno nije posledica stvarnog stanja stvari već činjenice da su porodični odnosi homogeniji i bolje objašnjeni skup varijabli.

Tabela 1: Globalni pokazatelji veza između vaspitnih postupaka roditelja i vrednosnih orijentacija mladića

	R	Px	Pyx	Py	Pxy	F-test	DF1	DF2	Sig.
1	.591	.221	.075	.165	.052	34.809	1.000	65.000	.000
2	.568	.250	.078	.105	.030	31.000	1.000	65.000	.000
3	.517	.220	.058	.101	.023	23.662	1.000	65.000	.000

Zbog logike analize rezultati će biti diskutovani po parovima. Valja obratiti pažnju na jačinu veza među parovima kvazikanoničkih komponenti, proporciju varijanse koju svaka od komponenata objašnjava u svom setu varijabli, zatim na sam sadržaj odnosno strukturu komponenata (r), relativnu važnost varijabli za definisanje kvazikanoničke komponente (kvazikanonički ponderi – w). Pored toga biće prikazane veze između varijabli iz svakog seta sa kvazikanoničkim komponentama iz opozitnog seta varijabli (koeficijenti krosstrukture – cr), te proporcija varijanse ispitivanog seta objašnjena varijablama iz opozitnog seta varijabli (redundanca). U tabelama 2 i 3 prikazani su numerički pokazatelji koji određuju kvazikanoničke komponente u jednom i drugom setu.

Tabela 2: Struktura kvazikanoničkih komponenti u prostoru vaspitnih postupaka roditelja kod mladića

Varijable ⁵	w1	r1	cr1	w2	r2	cr2	w3	r3	cr3
zanemarivanje - pažnja M	-.353	-.389	-.209	-.616	-.666	-.350	-.578	-.504	-.299
popustljivost-kontrola M	-.242	-.337	-.143	-.268	-.378	-.152	.773	.764	.399
/konkretna nagrada M	.774	.643	.457	-.404	-.488	-.230	-.065	-.011	-.033
/konkretna kazna M	-.274	-.230	-.162	-.332	-.403	-.188	.236	.278	.122
zanemarivanje-pažnja O	-.312	-.404	-.184	-.822	-.793	-.467	-.178	-.197	-.092
popustljivost-kontrola O	-.286	-.371	-.169	-.122	-.169	-.069	.624	.721	.323
/konkretna nagrada O	.680	.717	.402	-.516	-.321	-.293	.324	.262	.167
proporcija varijanse		.221	.075		.250	.078		.220	.058

⁵ Varijable su obrnuto-bodovane, veći rezultat znači manju izraženost.

Tabela 3: Struktura kvazikanoničkih komponenti u prostoru vrednosnih orijentacija mladića

	w1	r1	cr1	w2	r2	cr2	w3	r3	cr3
Doprinositi društvenom napretku	.352	.468	.208	-.007	-.193	-.004	-.092	-.147	-.048
Zabavljati se i uživati do mile volje	-.080	-.170	-.047	-.181	-.184	-.103	-.110	-.257	-.057
Biti bogat	-.761	-.766	-.449	.141	.088	.080	.365	.143	.189
Pomagati ljudima i žrtvovati se za njih	.313	.404	.185	.421	.297	.239	.286	.356	.148
Imati dobre prijatelje	.469	.319	.277	-.456	-.491	-.259	.271	.300	.140
Biti dobar stručnjak	.449	.226	.265	.042	.131	.024	.021	-.053	.011
Imati srećan brak i skladnu porodicu	-.028	.000	-.017	.483	.532	.274	.124	.316	.064
Imati politički uticaj i moć	-.599	-.573	-.354	-.491	-.563	-.279	-.243	-.040	-.125
Biti popularna medijska ličnost	-.081	-.150	-.048	.227	.296	.129	.041	-.075	.021
Biti dobar i velikodušan prema drugim ljudima	.083	.339	.049	.016	.107	.009	.508	.643	.263
Biti omiljen u svom društvu	.002	.082	.001	.422	.489	.240	-.633	-.619	-.327
Zalagati se za pravедnost i ravnopravnost ljudi	.487	.666	.287	-.250	.020	-.142	-.057	.023	-.029
Sticati znanja i obrazovati se	.297	.270	.175	.051	.072	.029	-.256	-.291	-.132
Proporcija varijanse		.165	.052		.105	.030		.101	.023

Prvu kvazikanoničku komponentu u prostoru VPR, po svim parametrima, u najvećoj meri određuje *dimenzija konkretnog nagrađivanja od strane oca i majke*, pri čemu je glavni pol (pol koji je indiciran smerom projekcija varijable na faktor) definisan izostankom konkretnih nagrada (Tabela 2). Ostale varijable koje u ovom slučaju možemo posmatrati kao opšti porodični milje u kome se izostanak davanja konkretnih materijalnih nagrada dešava, imaju osrednji ili slab značaj za definisanje faktora. Pri tome se može reći da ove porodice karakteriše osrednje izražena pažnja i ljubav prema detetu od strane oba roditelja, te osrednja ali ipak izražena kontrola. Prvu kvazikanoničku komponentu u prostoru VO karakteriše izrazito negativno određenje prema materijalnom bogatstvu i političkoj moći, te pozitivno određenje prema opštedruštvenim vrednostima, kao što su zalaganje za pravdu i ravnopravnost ljudi, doprinos društvenom napretku i pomoć ljudima. Pri tome najjaču vezu s prethodno definisanim sklopom roditeljskih postupaka ima negativan stav prema bogatstvu i političkoj moći. Tumačenje ove činjenice nameće se samo od sebe. Materijalne nagrade u obliku slatkiša, igračaka, knjiga, ploča, novca itd. kao dominantan potkrepljivač u detinjstvu verovatno imaju za posledicu generalizaciju koja se manifestuje kao pozitivno vrednovanje materijalnih dobara i traženje zadovoljstva koje iz njih proizilazi kao vodećeg pokretača ponašanja. Nasuprot tome, izostanak materijalnih

potkrepljivača povezan s roditeljskom pažnjom usmerava osobu prema prosocijalnim vrednostima, uz negativno određenje prema bogatstvu i političkoj moći.

To se shematski može prikazati na sledeći način:

Tabela 4: Shematski prikaz strukture prvog kvazikanoničkog para

konkretno nagrađivanje od strane oca i majke	+ biti bogat + imati politički uticaj i moć
uz hladan odnos i nisku kontrolu	– zalagati se za pravednost i ravnopravnost
kupovina ljubavi	egoističko-materijalistička orijentacija

Drugi kvazikanonički par definiše interakcijski sklop koga u najvećoj meri karakteriše izrazita pažnja i ljubav od strane oba roditelja. Ljubav roditelja je u ograničenoj meri praćena davanjem konkretnih nagrada od strane oba roditelja, ali i relativno izraženom kontrolom od strane majke. Valja imati u vidu da je, za razliku od prethodno opisanog kanoničkog para, davanje konkretnih nagrada u kontekstu izrazite pažnje i ljubavi. Pri tome je pažnja i ljubav od strane oca nešto bolji prediktor VO deteta.

Prethodno opisan sklop roditeljskih postupaka povezan je sa željom da se ima srećan brak i skladna porodica, te da se bude omiljen u svom užem okruženju. Nasuprot tome, negativno se vrednuje politička moć i želja da se imaju dobri prijatelji. Namere i želje ove dece vezane su za njihovo usko okruženje. Omiljenost koja se ponese iz vlastite porodice želi da se zadrži u svojoj budućoj porodici i u uskom krugu prijatelja. Mehanizam koji stoji iza ovakve orijentacije je gotovo identičan prethodno opisanom – pozitivan potkrepljivač iz detinjstva ima tendenciju da se pretvori u vrednost kojoj se kasnije u životu teži. Shematski se to može prikazati na sledeći način:

Tabela 5: Shematski prikaz strukture drugog kvazikanoničkog para

prihvatanje i pažnja od strane roditelja	+ imati srećan brak + imati dobre prijatelje + biti omiljen u svom društvu – imati politički uticaj i moć
pažnja i ljubav	orijentacija na porodicu i usko socijalno okruženje

Korelacija koja se ostvaruje između VPR i VO preko trećeg kvazikanoničkog para iznosi .517. Za definisanje ove komponente primarnu važnost imaju popustljivost od strane roditelja, te pažnja i ljubav od strane

majke. Ove varijable izdvajaju se i po vrednosti ostalih parametara. Ovakav interakcijski sklop u najvećoj meri odgovara permisivnom (*laissez faire*) roditeljskom stilu.

Sloboda koju dete ima unutar porodice povezana je sa pozitivnim vrednovanjem dobrote i velikodušnosti prema ljudima uopšte, sa pomaganjem drugim ljudima, željom da se imaju dobri prijatelji i niskim vrednovanjem omiljenosti u vlastitom društvu (Tabela 6).

Tabela 6: Shematski prikaz strukture trećeg kvazikanoničkog para

popustljivost roditelja (permisivnost) prihvatanje od strane majke	+ biti dobar i velikodušan prema drugim ljudima + pomagati ljudima i žrtvovati se za njih + imati dobre prijatelje – biti omiljen u svom društvu
liberalni roditelji	orijentacija na šire socijalno okruženje-prosocijalne vrednosti

Ova vrednosna orijentacija opisuje, dakle, nekonformističku osobu, osobu kojoj nije važno mišljenje uskog socijalnog kruga, tj. osobu koja je okrenuta širem društvenom okruženju i ljudima uopšte. Popustljivost i sloboda koju osoba ima unutar svoje porodice upućuje je da svoje želje usmeri izvan uskog porodičnog i socijalnog okruženja. Treba primetiti da određenje prema materijalnom bogatstvu i političkoj moći nije relevantno za definisanje ovog faktora, što će reći da uz ovakav vrednosni sistem može biti asocirano i pozitivno i negativno vrednovanje materijalnog bogatstva i političke moći.

Nekonformizam je, takođe, jedna od odlika onih koji imaju liberalne političke stavove, a kako je politički liberalizam konceptualno povezan sa prosocijalnom orijentacijom (Mussen, 1982), može se pretpostaviti da u osnovi ove dve orijentacije leži slično socijalizacijsko iskustvo. Osnovanost ovakve pretpostavke potvrđuju nalazi koji pokazuju da liberalne dečake očevi podstiču na samostalnost i da im majke dopuštaju da o mnogim važnim stvarima sami odlučuju (Eisenberg & Mussen, 1980).

Rezultati, dakle, potvrđuju nalaze (Block, Haan & Smith 1969, prema Vasović, 1988; Vasović, 1988; Joksimović i Vasović, 1990, Joksimović, 1990) po kojima je popustljivost roditelja povezana sa usvajanjem prosocijalnih vrednosti i opšte aktivističke orijentacije.

Zajednička karakteristika sva tri kvazikanonička para je da dominantan potkrepljivač iz detinjstva kasnije postaje dominantna vrednost, to je ono što direktno proizilazi iz rezultata. Ako ovom problemu pristupimo na nešto drugačiji način i postavimo, na primer, sledeće pitanje: Kakve su vrednosti roditelja koji kao dominantan potkrepljivač-modulator dečjeg ponašanja koriste materijalne nagrade, odgovor će verovatno biti da su materijalističke vrednosti

* kod takvih roditelja visoko kotirane. Drugim rečima, može se pretpostaviti da način kako roditelji vaspitavaju svoju decu proističe iz vrednosne orijentacije roditelja. Tako na primer, roditelji koji visoko vrednuju ljubav, porodicu i porodičnu toplinu trudiće se da u svojoj porodici to postignu. To najverovatnije važi i za roditelje koji visoko cene slobodu, individualnost, pravdu, kao i za one koji visoko vrednuju materijalno bogatstvo. Imajući u vidu sve ovo, možemo, dalje, pretpostaviti da roditeljski postupci predstavljaju sponu između roditeljskog i dečjeg sistema vrednosti. S druge strane, ne možemo a da ne pretpostavimo da se iza ovakvog odnosa varijabli u stvari krije mehanizam učenja po modelu.

Zaključci

Rezultati istraživanja pokazuju da postoje značajne veze između vaspitnih postupaka roditelja i vrednosnih orijentacija mladih, što je u skladu sa rezultatima ranijih istraživanja (Siegelman, 1965; Burger, 1975; Becker, 1964; Kowalski, 1977; Plopa, 1983; Brzozowski, 1988; Wolinska, 1988).

Iako je reč o rezultatima dobijenim na malom uzorku ispitanika, ispoljile su se neke jasne tendencije koje upućuju na zaključak da izbor vaspitnih postupaka koje roditelji primenjuju proističe iz njihovog vrednosnog sistema, što se odražava na sistem vrednosti deteta. U osnovi ovog procesa, najverovatnije, stoji mehanizam učenja po modelu.

Literatura

- Barnett, M. A. (1987): Empathy and related responses in children, in: N. Eisenberg & J. Stray (Eds.), *Empathy and its development*, New York: Cambridge University Press.
- Becker, W. C. (1964): Consequences of different kinds of parental discipline in M. L. Hoffman & L. W. Hoffman (Eds.), *Review of Child Development Research*, Russel Sage Foundation, New York, 169-207.
- Brzozowski, P. (1988): Postawy wychowawcze rodziców a struktura systemów wartości ich dzieci, u: K. Pospiszyl (red.), *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, Lublin, UMCS.
- Burger, G. K. (1975): Recalled parental behaviour, sex roles and socialization, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 3, 292-298.
- Eisenberg-Berg, N. & Mussen, P. (1978): Empathy and moral development in adolescence, *Developmental Psychology*, 2, 185-186.
- Grotevant, H.D. & Cooper, C.R. (1986): Individuation in family relationships, *Human Development*, 29, 82-100.

- Havelka, N. (1994): Vrednosti i društvene promene: replikacija jednog istraživanja o učeničkim očekivanjima od budućeg zanimanja, *Psihologija*, 1-2, 67-82.
- Hoffman, M. L. & Saltztein, H. D. (1967): Parent discipline and child's moral development, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 45-57.
- Joksimović, S. (1990): Razvoj prosocijalne orijentacije učenika, *Zbornik 23 Instituta za pedagoška istraživanja*, Beograd, 69-94.
- Joksimović, S. i Vasović, M. (1990): *Psihološke osnove čovekoljublja*, Beograd.
- Koestner, R., Weinberger J., Franz C. (1990): The family origins of empathic concern: a 26 year longitudinal study, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, No. 4, 709-717.
- Kowalski, W. (1977): *Percepcja postaw rodzicielskich przez młodzież a jej przystosowanie szkolne*, Lublin, UMCS.
- Momirovic, K.; Dobric, V.; Karaman, Z. (1983): Canonical covariance analysis, *Proceedings of 5. International Symposium "Computer at the University"*, 5, 1: 1-11.
- Mussen, P. (1982): Personality Development and Liberal Sociopolitical Attitudes, u: Eisenberg, N. (ed.): *The Development of Prosocial Behavior*, New York, Academic Press.
- Pjurkovska-Petrović, K. (1993): Vaspitni stavovi roditelja i prosocijalna orijentacija dece, *Zbornik 25 Instituta za pedagoška istraživanja*, Beograd, 25-41.
- Plopa, M. (1983): Funkcjonowanie społeczno-emocjonalne młodzieży a percepcja postaw matek i ojców, *Psychologia Wychowawcza*, 2.
- Roe, A. & Siegelman, M. (1963): A parent-child questionnaire, *Child Development*, 2, 355-369.
- Siegelman, M. (1965): College student personality correlates of early parent-child relationship, *Journal Consulting Psychology*, 29, 558-564.
- Vasović, M. (1988): Porodično vaspitanje i vrednosna orijentacija aktivizma, *Psihologija*, Beograd, 3, 46-58.
- Wolinska, J. M. (1988): Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby ich dzieci w wieku dorastania, w: K. Pospiszyl (red.), *Z badań nad postawami rodzicielskimi*, Lublin, UMCS.

THE ROLE OF FAMILY IN DEVELOPMENT OF BOYS' VALUES

Goran Opačić, Katažina Pjurkovska-Petrović,
Slavica Ševkušić, Snežana Joksimović

The aim of this empirical study was to explore effects of parental treatments (retrospective reporting) on value orientations of boys, using multivariate method (quasi canonical correlation's). The main problems of the research were: 1) to test the relations between parental treatments and value orientations of boys; 2) to

investigate psychological mechanisms underlying potential relations between two sets of variables. The sample consisted of 67 boys, 16 to 17 years old. PCR scale (The Parent-Child Relations Questionnaire: Roe & Siegelman, 1963) was used to examine parental treatments. The list of 13 values was made after preliminary research. Research findings confirm significant relations among variables of parental treatments and value orientations of boys. We can assume that parental treatments are mediators between parental and boys' system of values. Also, we can assume that the main mechanism underlying relations between two sets of variables is modeling.

Key words: family, boys, parental treatments, values.

РОЛЬ СЕМЬИ В СФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТИ У ЮНОШЕЙ

Г. Опачич, К. Пюрковска Петрович,
С. Шевкушич, С. Йоксимович

Пользуясь мультивариантным подходом (квазиканоническая корреляция) проведено исследование с целью установления отношения между воспитательными поступками родителей (ретроспективное сообщение) и ценностными ориентациями юношей. Главные исследуемые проблемы следующие: 1) исследовать отношение между воспитательными поступками родителей и ценностными установками юношей; 2) установить сколько механизмов находится в фундаменте потенциальных связей и какие это механизмы. Исследование проводилось среди учеников двух белградских гимназий, всего 67 анкетированных юношей в возрасте 16-17 лет. Для исследования воспитательных поступков родителей была использована ПЦР шкала (The Parent-Child Relations Questionnaire: Roe & Siegelman, 1963). После предварительного исследования составлен список от 13 ценностей. Для исследования отношения между переменными использован метод квазиканонической корреляции. Полученные нами результаты показывают что существуют значительные связи между переменными воспитательных поступков родителей и ценностной ориентацией юношей. Попытка родителей влиять на поведение детей, по сути дела, вытекает из ценностей ориентации самых родителей. Можно предполагать, что поступки родителей представляют собой связь между родительской и детской системами ценности. Также можно предположить, что такое отношение переменных скрывает в себе механизм обучения по модели.

Ключевые слова: семья, юноши, воспитательные поступки, ценности.